

KARTOGRAFIA MIASTA RÓWNEGO Z WIEKÓW XVIII I XIX¹

PETRO RYCHKOV

Nieodłącznym źródłem do badania przestrzennej i architektonicznej ewolucji jakiegokolwiek miasta historycznego jest zawsze zbiór różnorodnych dokumentów kartograficznych, pomiarowych lub projektowych, oraz map, rękopiśmiennych lub drukowanych, ogólnych lub fragmentów topograficznych, geograficznych, specjalnych itp. Porównanie z realnie istniejącą starą zabudową miejską dokumentalnego materiału kartograficznego pozwala wysnuć wnioski nie tylko co do szczegółów zabudowania w określonym momencie, ale także śledzić istotnej jej przekształcenia w czasie. Im więc szersza jest baza kartograficzna, tym lepiej możemy wyrobić sobie pojęcie o szczególnych cechach konkretnego środowiska miejskiego.

Równe, jak i większość innych miast historycznych Wołynia, nie wyróżnia się bogactwem źródeł kartograficznych. Dlatego każdy historyczny plan miasta niesie w sobie potencjał badawczy i powinien być włączony do obiegu naukowego. Stąd niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie w sposób usystematyzowany odkrytego przez autora materiału kartograficznego.

Na starych mapach Równe po raz pierwszy pojawia się już w połowie XVI w. W pierwszej kolejności należy wspomnieć o dokumencie kartograficznym pod tytułem „Polska, opisana w granicach i miejscowościach przez Wacława Gorodeckiego, Polaka”, sporządzonym w 1558 roku i wielokrotnie przedrukowanym w różnych wersjach². Przedsta-

wienie na tej mapie Równego, jak też większości innych miast, charakteryzuje się uproszczonym rysunkiem poszczególnych budowli, oraz sugeruje istnienie fortyfikacji miejskich (il.1). Świadczy to chyba o ówczesnym statusie administracyjnym Równego, oraz o tym, że miasteczko już było ukształtowane jako jednolita struktura przestrzenna z własnymi obiektami fortyfikacji i ustaloną kompozycją dwóch zasadniczych, ściśle związanych części: „zamek - miasto”.

Badanie najstarszego układu przestrzennego miasta jest możliwe tylko na podstawie poszczególnych planów w dużej skali. Niestety, w odniesieniu do Równego, najstarsze plany i widoki miasta pochodzą z 2 połowy XVIII w.

Za najstarszy plan Równego uważa się dokument, który po raz pierwszy odnotowany był w dziele polskiego autora Tadeusza Jerzego Steckiego *Z boru i stepu*. Ponieważ to jest pierwszy znany plan sytuacyjny całej zabudowy miejskiej, dokładnie datowany, warto zacytować fragment z tej pełnej informacji książki³:

„Mamy pod ręką ciekawy, współczesny tym czasom plan Równego z r.1765, przez jakiegoś zapewne budowniczego nadwornego Touschera (sic) robiony. Podług niego więc zaznajomimy czytelników z ówczesną topografią miejscowości, dla samej pamiątki, gdy wszystko to znikło bez śladu.

Plan ten przedstawia nam miasto, oprócz wyspy zamkowej i drugiej, Wenecją zwanej⁴, składające się

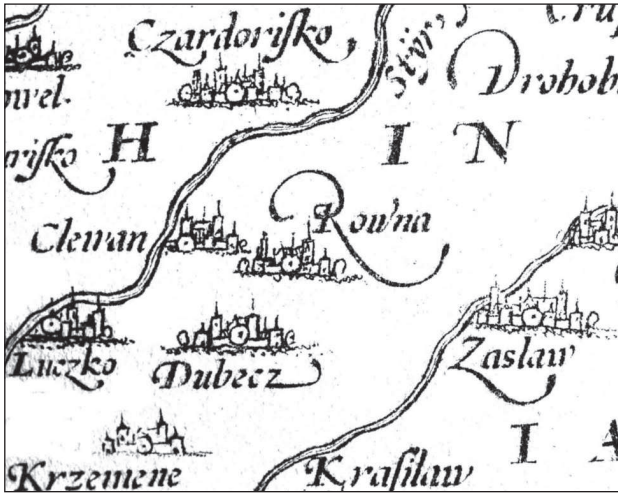
¹ Przygotowanie tego artykułu do publikacji stało się możliwe dzięki wsparciu Kasy im. Józefa Mianowskiego oraz naukowej opieki Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk w osobie prof. dr hab. Jerzego Kowalczyka, któremu Autor wyraża głęboką i szczerą wdzięczność.

² Zob. np: W. Kordt, *Materiały po historii ruskiej kartografii*. Wyp. II. *Karty vsej Rossii i zapadnyh jejo oblastej do kon'ca*

XVII wieku, Kiev 1910, s. 13, a. XIV; M.G. Vavryčyn, J.R. Daškevyč, U.R. Krystalovyč, *Ukraina na starodavnykh kartakh, Kinec' XVI - perša polovyna XVII st.*, Kyd'v 2004, s. 46-47.

³ T.J. Stecki, *Z boru i stepu. Obrazy i pamiątki*, Kraków 1888, s. 32-33. Niestety, losy tego planu nie są znane.

⁴ *Leży ona między zamkiem a probostwem.*



1. Równe na mapie Polska, opisana w granicach i miejscowościach przez Wacława Gorodeckiego, Polaka, 1558, repr. wg W. Kordta

1. Rivne on the map Poland described within its borders and localities by Wacław Gorodecki, Pole, 1558, repr. by W. Kordt

z czterech części, t.j.: miasto główne, przedmieście Ostrogskie, przedmieście Dubieńskie, Wola zwane i *Ekonomia albo Komisaryat*. Miasto same zewsząd wodą oblane, miało daleko więcej domów aniżeli dzisiaj; ale były to domki małe, bez porządku, bez symetrii budowane i prócz jednego domu murowanego⁵ i takich że sklepów z ratuszem, wszystko pobudowane z drzewa. Kościół nawet w kształcie krzyża stojący na placu terażniejszego ogrodu proboszcza, był także stary, drewniany, równie, jak i cerkiew ruska, która obok kościoła, z prawej strony wznosiła się⁶. Synagoga żydowska także drewniana, stała w tem miejscu, gdzie dzisiejsza murowana. Ulica główna była drewnianymi dylami wyłożona, inne błotniste.

Z miasta za bramą murowaną ciągnęła się długa grobla, która prowadziła na przedmieście Wola. Prawa strona tego przedmieścia była zabudowana chatami włościańskimi za którymi były folwarki duchowne (kaplicy i cmentarza jeszcze nie było); po lewej stronie na Woli, była cegielnia i cmentarz uniacki. Druga brama, z przeciwnej strony miasta, prowadziła na przedmieście Ostrogskie, na którym

rozkład ulic był ten, co i dziś; tam były dworki gacyalistów, dworzan i chaty włościańskie z ich ogrodami; a za temi już – błota. Ulica Niemiecka⁷, biegiem rzeki idąc, topolami wysadzona, zamieszkała była przez fabrykantów Niemców – sukienników, a oprócz ich domków reszta placów leżała pustką. Dalej dopiero zaczynały się zabudowania włościańskie, które coraz więcej skupiły się przy ulicy Omełańskiej, gdzie stała cerkiew dla poddanych rówieńskich i tiutkiewickich.

Ogród zamkowy zajmował przestrzeń od komisaryatu⁸ do zabudowań ekonomicznych i dworskich⁹; na tym całym placu żadnego więcej budynku nie było i miasto kończyło się – jak dzisiaj. Lasek grabowy był już dobrze zacieniony i okopany rowem.

Domów w samym mieście było 370; na przedmieściu Ostrogskim – 103; od drogi międzyrzeckiej do Tutkiewicz i młynka miejskiego – chat 160; na Woli – chat 50. Wogóle w całym Równem domów 683¹⁰.

Niestety, obecnie nie wiadomo, gdzie się znajduje plan z 1765 roku, zgodnie z którym Stecki opisał zabudowę miasta. W wypadku jego odnalezienia okazałyby się najstarszym planem Równego. Z charakterystyki Steckiego możemy przypuszczać, że był na tyle szczegółowy, iż pozwolił autorowi nie tylko prześledzić rozplanowanie miasta, ale również uzyskać ważne informacje statystyczne, w szczególności – policzyć wszystkie budowle.

Nie mamy informacji o autorze tego planu, który nazywał się Touscher. Stecki hipotetycznie nazywa go „nadworny budowniczy”. Mieczysław Orłowicz nawet przypisuje Touscherowi rolę architekta, autora przebudowy w 1765 roku starego pałacu Lubomirskich w modnym stylu rokoka¹⁰, a równieński autor O. Mołczanow - bez podania źródła – określa go jako „architekta warszawskiego”¹¹. Z czasem tę wersję powtarza J. Poliszczuk¹². Wreszcie, nie można nie zwrócić uwagi na całkiem niedorzeczne, błędne atrybucje, w których nazwisko zagadkowego Touschera „przywiązuje się” do kartograficznego dokumentu o pochodzeniu jednoznacznie późniejszym¹³.

⁵ Dom ten był piętrowy i dotrwał do ostatnich czasów, zniesiono go dopiero przy budowie szosy.

⁶ Później na tym placu osadzono jurydykę kościelną. Za kościołem i cerkwią był cmentarz.

⁷ Szła do mostu aż do młyna mniejszego.

⁸ Komisaryat stary był, gdzie dzisiaj dom Czerezyckich; nowy - gdzie obecnie dom Hurynowiczów.

⁹ Dzisiejsze magazyny i dom należący do skarbu.

¹⁰ M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Wołyniu*, Łuck 1929, s. 209.

¹¹ O. Mołczanov, *Rovno. Istoryko-architekturnyj narys*, Kyd'v 1977, s. 14.

¹² J. Poliśuk, *Mandriwka kriz' wiku*, Rivne 1998, s. 36.

¹³ *Rivne - 700: vid davnyiny do sučasnosti*, t.1, Rivne 2003, s.44. Rzeczywiście, nawet hipotetycznie przy dworze Lubomirskich jeszcze przed rozbiorem Polski, a jeszcze przez obcokrajowca, nie mógł być sporządzony rosyjskojęzyczny dokument kartograficzny pod tytułem „plan goroda Rownago”.

Jednak moim zdaniem należy zgodzić się z przypuszczeniami Zbigniewa Hornunga¹⁴, Romana Aftanazego¹⁵, Jerzego Kowalczyka¹⁶, według których autorem przebudowy pałacu w drugiej połowie XVIII wieku był znany inżynier wojskowy i architekt Jan de Witte. Rzeczywiście, zbudowany przez niego pałac Lubomirskich w Rynku we Lwowie w ukształtowaniu narożnika cokołu miał dużo wspólnego z analogiczną częścią fasadową rezydencji rówieńskiej.

Topograficzna oraz statystyczna informacja, przytaczana przez T. Steckiego, niewątpliwie jest zasadniczo ważna dla ogólnej oceny architektoniczno-przestrzennej struktury Równego połowy XVIII wieku. Jednoznacznie są ustalone zarówno zamkowe, jak i miejskie fortyfikacje, dwie bramy miejskie (Dubieńska i Ostrogska), kilka mostów, dwie stare cerkwie drewniane¹⁷ oraz drewniany kościół, dwa przedmieścia itp. Bardzo ciekawym szczegółem tego opisu jest wzmianka o „dylach drewnianych”, która przed kilku lat znalazła potwierdzenie przy okazji robót ziemnych na ulicy głównej w starej części miasta. Na głębokości około 1,5 m naprawdę ukazały się te dyle, i to w bardzo dobrym stanie (il. 2).

Dość bogaty i różnorodny zbiór materiałów kartograficznych z planami Równego znajduje się w zbiorach archiwalnych obejmujących czasy Imperium Rosyjskiego, tzn. z ostatnich lat XVIII – początku XX w. Po drugim rozbiórze Polski Wołyń oraz Podole stają się przedmiotem szczególnej uwagi administracji rosyjskiej, która wzięła się do dokładnej inwentaryzacji swoich świeżo pozyskanych południowo-zachodnich terytoriów. Jednym z kierunków takiej inwentaryzacji było sporządzenie planów dla wszystkich miast powiatowych, w tym i dla Równego. Wykonanie tego zadania zlecono mierzniczym gubernialnym. Oczywiście, wówczas to był tylko dokonywany, przeważnie na oko, schematyczny sposób pokazania zabudowy miejskiej i bardzo uproszczonej sieci ulic, z lakonicznym wykazem najważniejszych budowli, który rzadko przekraczał dwadzieścia – trzydzieści pozycji. Zawierał bardzo uogólnione odtworzenie krajobrazu oraz zagospodarowanie terenów. Dokładność pomiarów w dużym



2a. Równe. Relikty dawnej jezdni drewnianej na ulicy głównej: widok ogólny wykopalisk archeologicznych. Fot. Autor, 2007
2a. Rivne. Relicts of the former wooden roadway on the main street: overall view of archaeological excavations. Author's photo, 2007



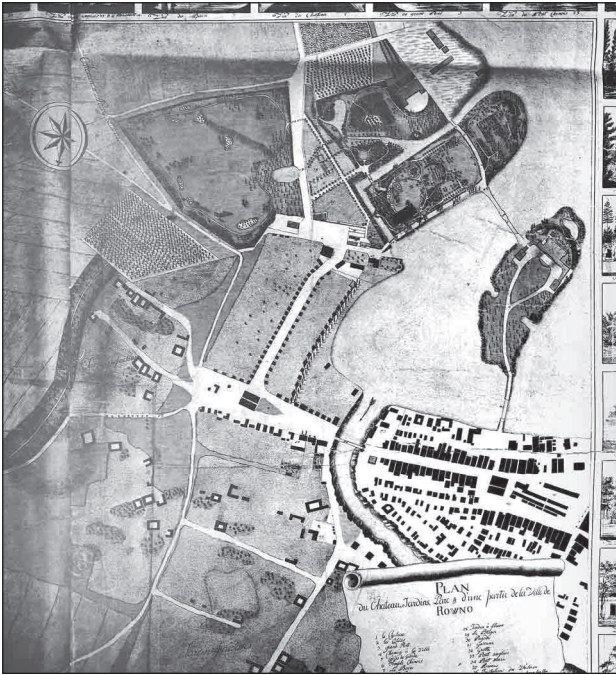
2b. Równe. Relikty dawnej jezdni drewnianej na ulicy głównej: fragment z profilem dyli drewnianych. Fot. Autor, 2007
2b. Rivne. Relicts of the former wooden roadway on the main street: fragment with the profile of wood planks. Author's photo, 2007

¹⁴ Z. Hornung, *Jan de Witte, architekt kościoła dominikanów we Lwowie*, red. J. Kowalczyk, Warszawa 1995, s. 55.

¹⁵ R. Aftanazy, *Materiały do dziejów rezydencji*, t. VA, *Dawne województwo Wołyńskie*, Warszawa 1988, s. 367.

¹⁶ J. Kowalczyk, *Rezydencje późnobarokowe na Wołyniu*, w: „Zamojsko-Wołyńskie Zeszyty Muzealne”, t. 2, 2004, s. 114.

¹⁷ Chodzi o dwie cerkwie w obrębie miasta: „Woskresieńską”, która do pożaru 1881 r. znajdowała się chyba na miejscu teraźniejszej straży pożarnej, oraz „Nikolinską” (Mykołajwskij), które wspólnie z przedmiejską cerkwią (Uspenską) już były zanotowane w rejestrze z 1692 r. Zob.: A. Gil, *Chelmskie diecezje obrządku wschodniego. Zagadnienie organizacji terytorialnej w XVII i XVIII wieku*, w: *Polska - Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 5, Przemyśl 2000, s. 55.



3. Równe. Plan miasta, przygotowany przez J.J. Bourguignona, 1797, fragment, ze zbiorów Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego – Rossijskij Gosudarstvennyj Istoričeskij Arhiv, dalej RGIA

3. Rivne. Town plan prepared by J.J. Bourguignon, 1797, fragment, from the collection of the Russian State Historic Archive – Rossijskij Gosudarstvennyj Istoričeskij Arhiv, hereinafter referred to as the RGIA

stopniu zależała od skrupulatności mierniczego. Najczęściej są spotykane skale 100, 75, 50 sążni w jednym angielskim calu.

Jednak pierwszy istniejący realnie, chronologicznie dokładnie określony plan Równego z końca XVIII w. jest powiązany nie z zaleceniami biurokracji rosyjskiej, a z prywatnymi interesami właścicieli Równego. Chodzi o unikatowy dla architektoniczno-urbanistycznej historii Równego dokument w języku francuskim pod tytułem „*Plan du Chateau, Jardins, Parc & d'une partie de la Ville de Rowno*” („Plan zamku, ogrodów, parku i części miasta Równe”), odnaleziony przez Autora niniejszego artykułu podczas opracowywania zbiorów Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Sankt-Petersburgu¹⁸. Na arkuszu dość dużego formatu przedstawiono wschodnią część miasta, włącznie z fragmentem rynku i praktycznie cały teren pałacowo-ogrodowy zespołu ze wszystkimi strefami przestrzennymi i roz-

mieszczonymi na nich poszczególnymi obiektami - budowlami, małymi formami architektonicznymi, alejami, kanałami, ogrodami, mostami, pawilonami itp. Z prawej strony na dole znajduje się czytelny podpis autora i data – „*J.J. Bourguignon 1797 Mars 19*” (il.3).

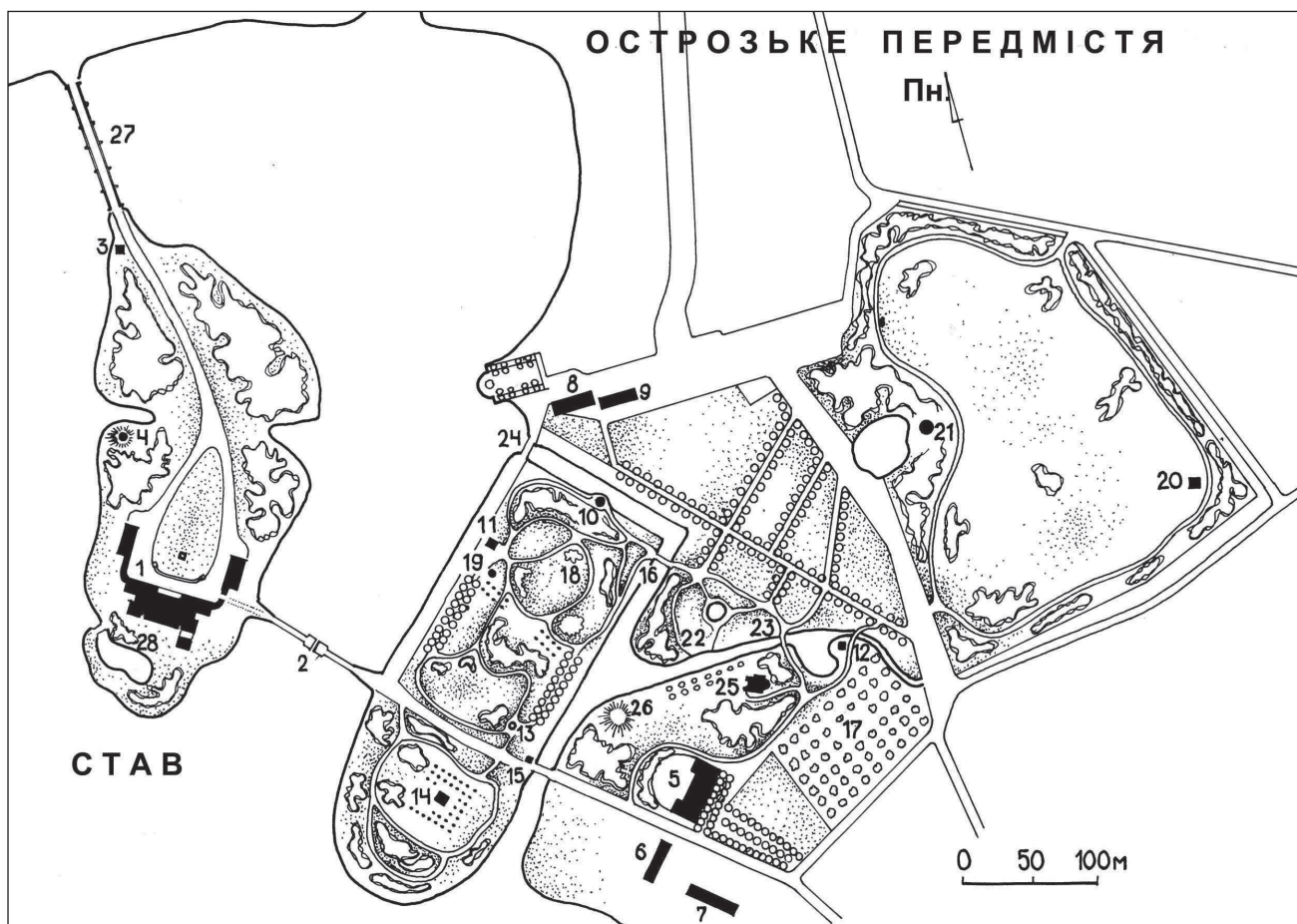
Dokument wyróżnia się tym, że północ jest skierowana do dołu. Pokazano tylko wschodnią część miasta, oprócz tego spora jej część została zakryta przez autora listą obiektów budowlanych i krajo- brazowych, oznaczonych na kartuszu w kształcie zwoju papieru. Główna uwaga autora, jak to się wy- daje, koncentrowała się na jak najbardziej pełnym odtworzeniu zespołu pałacowo-ogrodowego tak, jak wówczas on wyglądał. Zabudowa miasta była dla niego mniej ważna i stąd jest tylko uzupełnieniem planu rezydencji. Aczkolwiek i do tej sprawy autor odniósł się bardzo starannie, usiłując nanieść na plan oraz wpisać na listę budowle mieszczan, handlowe stragany na rynku, wschodnią (Ostrogską) bramę miejską, sady i ogrody rolników na przedmieściach i nawet nazwy poszczególnych dróg, które prowa- dziły do miasta.

Wspomniana lista zawiera ogółem 53 pozycje, które oprócz obiektów zespołu pałacowo-ogrodowe- go w dużym stopniu odzwierciedlają ówczesny skład zabudowy miejskiej. Dlatego niewątpliwie zasługu- ją na to, żeby wymienić je zachowując oryginalną francuską wersję z własnym tłumaczeniem. Obok niektórych pozycji w nawiasach oznaczono numer właściwego obiektu na schemacie rekonstrukcyj- nym, przygotowanym specjalnie z racji odrębnego odtworzenia całego pałacowo-ogrodowego zespołu Lubomirskich (il.4):

1. *le Chateau* – zamek (1); 2. *le Offices* - oficyny (1); 3. *grand Pont* – duży most (2); 4. *Chemin a la Ville* – droga do miasta; 5. *Corps de Garde* – korde- garda (3); 6. *Temple Chinois* – świątynia chińska (4); 7. *le Bain* – kąpielisko (28); 8. *Manège* – maneż (5); 9. *Ecuries* – stajnie (6); 10. *Remise* – wozownia (7); 11. *Magazin* – spiżarnia; 12. *Serre chaude* – cieplarnia (9); 13. *Orangerie* – oranżeria (8); *Serre à pêches* - oranżeria dla brzoskwiń; *Murailles à pêches* – ścia- ny dla brzoskwiń; *Hermitage* – ermitaż (pawilon par- kowy) (10); 14. *Repesoir* – ołtarz tymczasowy (11);

¹⁸ Rossijskij Gosudarstvennyj Istoričeskij Arhiv (dalej RGIA), zespół 733, opis 96, sprawa nr 71, arkusz 1. Przytoczony doku- ment – jest to rękopiśmienny rysunek tuszem, tonowany akwa- relą kolorową o delikatnym odcieniu, ogólne wymiary arkusza – ok. 60cm x 80cm. Z prawej strony – podpis autora z dato-

waniem, które zapewne oznaczały dzień ukończenia tego planu: „*J.J. Bourguignon 1797 Mars 19*”. Jednak, sądząc po letnim charakterze fabuły krajo- brazowych, praca ta zaczęła się chyba jeszcze w 1796 r.



4. Рівне. Зespół pałacowo-ogrodowy Lubomirskich, schemat rozplanowania, oprac. Autor wg planu J.J. Bourguignona
4. Rivne. Palace and garden complex of the Lubomirski family, layout, Author's study according to the plan of J.J. Bourguignon

15. *Faisanerie* – bażanciarnia (21); 16. *Monument* – pomnik (12); 17. *Montagne de Souvenir* – wzgórze wspomnień (13); 18. *Temple Gothique* – świątynia gotycka (14); 19. *Barriere à l'anglaise* – angielska strażnica (15); 20. *Pont Chinois* – chiński mostek (16); 21. *Maisonnete rustique* – chatka wiejska; 22. *Pepiniere* – rozsadnik; 23. *Statue de Venus* – posąg Wenery (19); 24. *Verger* – ogród owocowy (17); 25. *Jardin à fleurs* – ogród kwiatowy (18); 26. *le Potager* – ogród warzywny; 27. *Pagode* – pagoda (20); 28. *Garréne* – królikarnia; 29. *Grotte* – grotta (22); 30. *Pont anglais* – mostek angielski (23); 31. *Pont mure* – mostek murowany (24); 32. *Ruines* – ruiny (25); 33. *Imitation du Vésuve* – imitacja Wezuwiusza (26); 34. *Chemin souterrain pour passer du Jardin de plaisance au Vignoble* – droga podziemna dla przejścia pod winnicą do ogrodu zabaw; 35. *Kiosque* – altana; 36. *Vignoble* – winnica; 37. *Meterie* – grobowiec rodzinny (?); 38. *Carousel* – karuzela; 39. *le Cimétiere des Allemands* – cmentarz niemiecki; 40. *Pont du Chateau* – mostek zamkowy (27); 41. *Pont de la Ville* – mostek miejski; 42. *Portte de la Ville* –

brama miejska; 43. *Le Marché* – rynek; 44. *Maison de Mr.Petrikowski* – dom pana Petrykowskiego; 45. *Maison du Jardinier* – dom ogrodnika; 46. *Maison de Mr.Albrecht* – dom pana Albrechta; 47. *Maison Gelekowski* – dom Gelekowskiego; 48. *L'auberge* – dom zjazdny; 49. *Chemin au Parc* – droga do parku; 50. *Tanerie* – garbarnia.

Jak widzimy, ta dosyć długa lista, obok obiektów rekreacyjnych rezydencji książęcej, zawiera także kilka pozycji, które dotyczą samego miasta (rynek, brama miejska, mostek miejski, dom zajezdny itp.). Właśnie ten dokument w połączeniu z niektórymi późniejszymi planami miasta umożliwił wykonanie rekonstrukcji w formie modelu miasta Równego według stanu na koniec XVIII w. (il. 5).

Jednak najciekawsze są akwarelowe miniatury w liczbie 19 umieszczone wzdłuż górnej i prawej krawędzi arkusza, na których zostały utrwalone najbardziej atrakcyjne - według autora - widoki i budowle zespołu pałacowo-ogrodowego. Charakterystyczne zresztą jest także to, że nie ma praktycznie żadnego widoku miasta, jeżeli nie brać pod uwagę



5. Równe. Makieta - ogólna rekonstrukcja stanu z końca XVIII w. Opracowanie treści przestrzennej i architektonicznej - Autor, wykonanie makiety - D. Romaniuk, 1989 r.
 5. Rivne. Model - general reconstruction of the town as of the end of the 18th century. Study on spatial and architectural content - Author, model prepared by - D. Romaniuk, 1989

bardzo ogólnej sylwetki miejskiego kościoła na jednym z rysunków. Wcześniej miałem okazję opublikować pełny zbiór wszystkich tych akwarel¹⁹, i dlatego podaję tutaj tylko trzy charakterystyczne akwarele Bourguignona (il. 6-8).

Przeważająca większość planów miasta z okresu rosyjskiego pochodzi z końca XVIII i początku XIX w. Są one zgromadzone w archiwalnych zbiorach Sankt-Petersburga, przede wszystkim w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historycznym (Rossijskij Gosudarstvennyj Istoričeskij Arhiv, dalej RGIA), oraz częściowo w Moskwie w Rosyjskim Państwowym Archiwum Wojskowo-Historycznym (Rossijskij Gosudarstvennyj Vojenno-Istoričeskij Arhiv, dalej RGVIA). Pierwsza instytucja przechowuje głównie akta cywilnych instytucji urzędowych Rosji carskiej, w drugiej są pokaźne zbiory materiałów kartograficznych służb wojskowych²⁰. Z powodu rozproszenia dokumentów oraz niełatwego dostępu do zbiorów, obecnie nie jest jeszcze możliwe pełne opracowanie kartografii Równego.

Należy także uwzględnić to, że są trzy podstawowe zasoby, gdzie znajdują się plany miast. Po pierwsze - w składzie tzw. atlasów²¹, po drugie - w aktach poszczególnych spraw z jednym lub kilkoma dokumentami, po trzecie - w postaci poszczególnych arkuszy dotyczących spraw o szerszym znaczeniu. Nie zawsze plany sytuacyjne z czasów rosyjskich są datowane. Nawet w katalogach archiwalnych często określa się tylko odcinek czasu, rzadziej - konkretny rok sporządzenia. Duża część odnalezionych planów nie powinna wprowadzać w błąd skromną ilością informacji o ich pochodzeniu i czasie powstania. W rzeczywistości oryginał wyjściowy był tylko jeden i z czasem w procesie kopiowania, jeżeli do niego były wprowadzone jakieś zmiany, to przeważnie o charakterze drugorzędnych, a jeszcze częściej w kierunku uproszczenia wersji poprzedniej. Oczywiście jest także to, że dość często miało miejsce wykonanie kopii z kopii. Było to zapewne spowodowane potrzebami aparatu administracyjnego. Wydaje się rzeczą niełatwą określenie pierwotnego doku-

¹⁹ P. A. Ryčkov, *Palacowo-parkovyj kompleks Ljubomyrs'kich w Rivnomu na akwarelach Jana Jakoba Bourguignona*, w: „Visnyk Nacional'nogo universytetu vodnogo gospodarstva ta pryrodokorystuvannia”, Zb. nauk. prac', Vyp. 3 (35), Rivne 2006, s. 140-157.

²⁰ Patrz: P. A. Ryčkov, *Džerela Rosijs'kogo deržavnogo vijs'kovo-istoryčnogo arhivu do istorič' mistobuduvannâ u Pravoberežnij Ukraïni*, w: „Arhivy Ukraïny”, 1992, nr 5/6, s.52-61.

²¹ Na przykład: RGIA, zespół 1350 („Meževoj departament Senata”), opis 312, sprawa nr 9 (*Atlas Volynskoj gubernii*), arkusz 29, *Plan Rovno*.

mentu kartograficznego, chociaż jest oczywiste, że im rzetelniej wykonano kopię, tym bardziej jest ona zbliżona do oryginału.

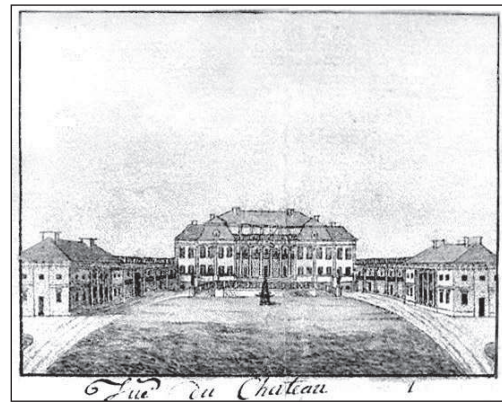
Zarazem jest charakterystyczne, że dużą wagę przywiązywano do strony artystycznej map. I chociaż wśród sporej ilości planów Równego tego okresu często są spotykane bardzo podobne repliki, jednak w ich ujęciu graficznym nie widzimy dwóch jednakowych. Każdy wykonawca kopii starał się modyfikować styl napisów, dodawał ornamentowe przerywniki, ramki, litery a nawet ogólną kompozycję arkusza. Dzięki temu bardzo podobne dokumenty kartograficzne mają oryginalne niepowtarzalne cechy.

Podstawowy zbiór materiałów kartograficznych Równego znajduje się w zbiorach RGIA. Właśnie tutaj państwowa administracja gromadziła najwięcej dokumentów kartograficznych. Akta te dotyczą okresu od 1795 do 1914 roku. Ponieważ na podstawie drugorzędnych cech praktycznie nie można ustalić pierwotnego oryginału planu Równego wśród takich planów, a w przeważającej liczbie nie ma na nich podanej daty, to należy porównać wszystkie wersje i kopie planów. W ten sposób można dać chociażby przybliżone pojęcie o ich przekształceniach.

Za takie pierwszorzędne dokumenty można uznać dwa plany Równego. Pierwszy oryginał poznałem z autopsji w zbiorach RGIA (il. 9)²², drugi – w postaci fotokopii z tegoż archiwum, znajdującej w zbiorach Równieńskiego Muzeum Krajoznawczego²³ (il. 10). Obydwa te dokumenty mają rzetelną wykreśloną sieć ulic, oznaczenie wszystkich głównych budynków i budowli o funkcji mieszkalnej, handlowej, produkcyjnej, dokładnie odtworzoną naturalną i krajobrazową sytuację. Zadokumentowano także wszystkie zewnętrzne drogi, które prowadzą do miasta z różnych kierunków.

Następny plan miasta ze zbiorów RGIA jest oczywistą kopią, o czym świadczą niezgodności pomiędzy nazwami w opisach budowli, a realnymi obiektami, które są oznaczone na planie²⁴ (il. 11). Prawdopodobnie wykonawca tej kopii nie znał topografii ani zabudowy miasta. Ujęcie tego dokumentu wyróżnia się swoistym charakterem i zawiera nawet tablicę z informacją o składzie oraz liczbie ludności.

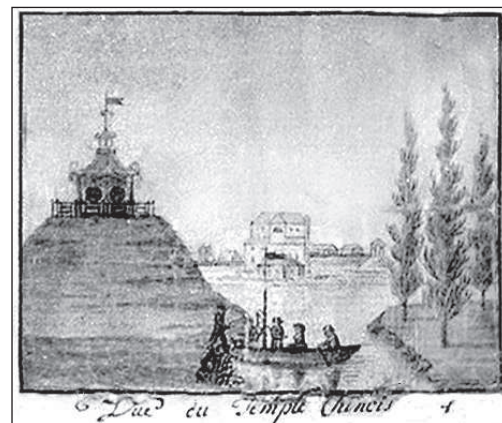
Jeszcze większym uproszczeniem, uwarunkowanym bardziej szczegółową skalą, wyróżnia się inny



6. Równe. Elewacja główna pałacu Lubomirskich na akwareli J.J. Bourguignona, 1797, repr. ze zbiorów RGIA
6. Rivne. Main elevation of the Lubomirski's palace on the water colour by J.J. Bourguignon, 1797, repr. from the RGIA collection



7. Równe. Pałac Lubomirskich na akwareli J.J. Bourguignona, widok z mostem wielkim, 1797, repr. ze zbiorów RGIA
7. Rivne. The Lubomirski's palace on the water colour by J.J. Bourguignon, view with the grand bridge, 1797, repr. from the RGIA collection



8. Równe. Widok ze świątynią chińską i kościołem miejskim na akwareli J.J. Bourguignona, 1797, repr. ze zbiorów RGIA
8. Rivne. View with the Chinese temple and local church on the water colour by J.J. Bourguignon, 1797, repr. from the RGIA collection

²² RGIA, zespół 1293, opis 166 Woł., sprawa nr 78, arkusz 1, *Plan Volynskoj gubernii goroda Rovna*.

²³ RGIA, zespół 1350, opis 312, sprawa nr 9, arkusz 29, *Plan Volynskoj gubernii goroda Rovna*.

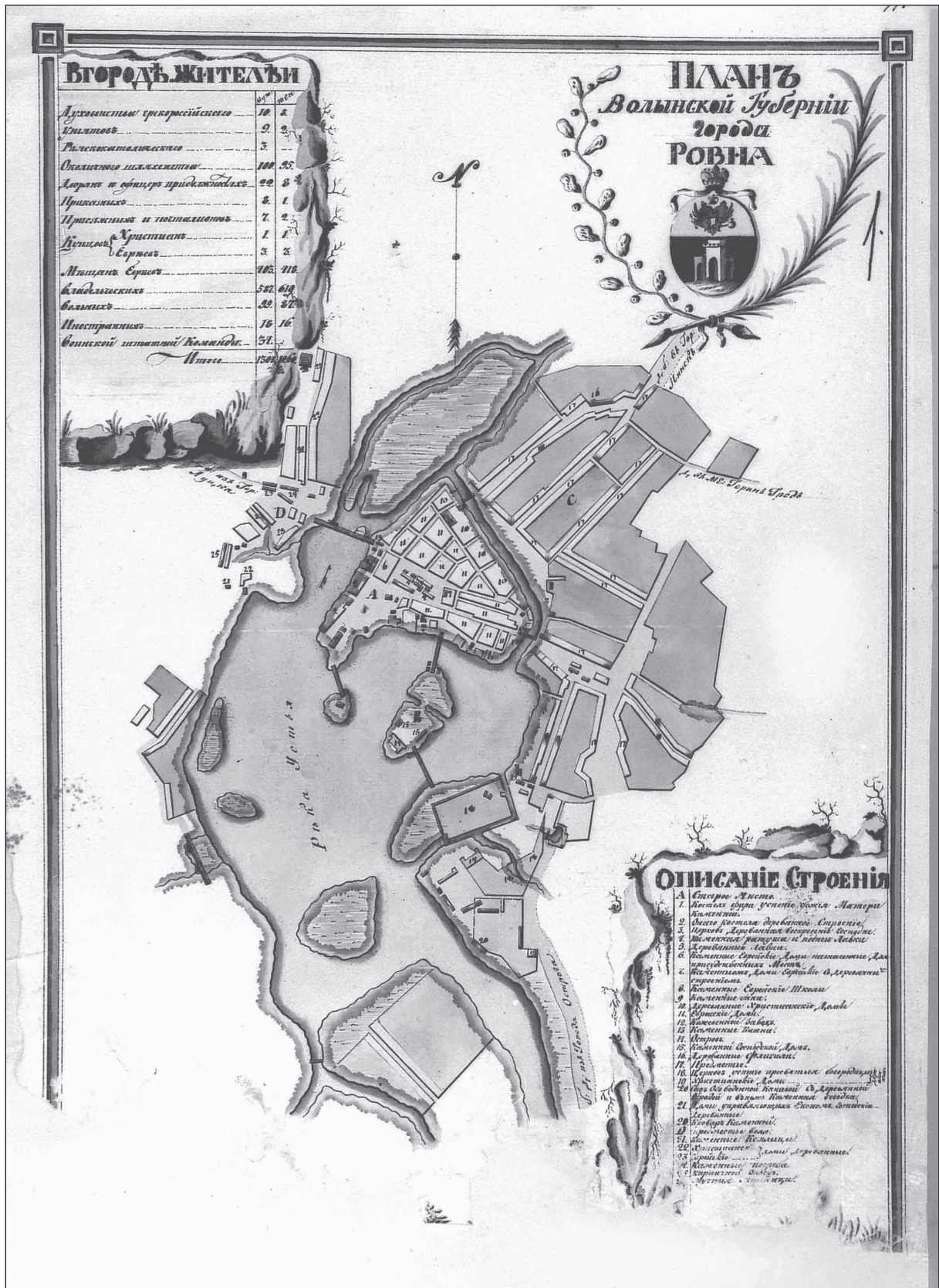
²⁴ RGIA, zespół 1293, opis 166 Woł., sprawa nr 76, arkusz 1, *Plan Volynskoj gubernii goroda Rovna*.



9. Równe. Plan sytuacyjny z końca XVIII w., repr. ze zbiorów RGIA (zespół 1293, opis 166 Woł., sprawa nr 78, arkusz 1)
 9. Rivne. Location plan from the end of 18th century, repr. from the RGIA collection (group 1293, description 166 Volyn, case no 78, sheet 1)



10. Równe. Plan sytuacyjny z końca XVIII w., repr. ze zbiorów RGIA (zespół 1350, opis 312, sprawa nr 9, arkusz 29)
10. Rivne. Location plan from the end of 18th century, repr. from the RGIA collection
(group 1350, description 312, case no 9, sheet 29)



11. Równe. Plan sytuacyjny z końca XVIII w., repr. ze zbiorów RGIA (zespół 1293, opis 166 Woł., sprawa nr 76, arkusz 1)
 11. Rivne. Location plan from the end of the 18th century, repr. from the RGIA collection (group 1293, description 166 Volyn, case no 76, sheet 1)



12. Równe. Plan sytuacyjny z końca XVIII w., repr. ze zbiorów RGIA (zespół 1293, opis 166 Woł., sprawa nr 77, arkusz 1)
 12. Rivne. Location plan from the end of the 18th century, repr. from the RGIA collection (group 1293, description 166
 Volyn, case no 77, sheet 1)



13. Równe. Plan sytuacyjny, 1798, Rosyjskie Państwowe Archiwum Wojskowo-Historyczne – Rossijskij Gosudarstvennyj Vojenno-Istoričeskij Arhiv, dalej RGVIA, zespól Voенno-Učenyj Arhiv, dalej VUA (sprawa nr 21528, cz. V, arkusz 75)
 13. Rivne. Location plan, 1798, Russian State Army and Historic Archive – Rossijskij Gosudarstvennyj Vojenno-Istoričeskij Arhiv, hereinafter referred to as the RGVIA, group Voенno-Učenyj Arhiv, hereinafter referred to as the VUA (case no 21528, part V, sheet 75)